

КОРЕЛЯЦІЯ СУСПІЛЬНИХ ФЕНОМЕНІВ «ПУБЛІЧНИЙ ПРОСТІР» ТА «ДЕРЖАВА»

Лукін С.Ю., канд. екон. наук, доцент, директор закладу післядипломної освіти «Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій при Київській обласній державній адміністрації», м. Київ, Україна.

У статті досліджується диференціація публічної сфери, яка розглядається на основі еволюції інституту монарха в процесі буржуазно-демократичних трансформацій в Європі і США, переходу від концепції феодально-станової репрезентації влади до буржуазно-демократичної концепції. Методологія дослідження включає в себе використання історичного і логічного методів, які дозволяють на основі вивчення теорії та практики державного управління простежити становлення публічного простору, а також визначити його основні елементи та взаємозв'язки між ними. Основними висновками проведеного дослідження є наступні положення: публічний простір багато в чому залежить від репрезентації влади в умовах інформатизації державного управління, а також розвитку засобів масової інформації в умовах масової демократії; державна влада бере на себе функції координації публічного простору та публічної політики; відбувається консолідація суспільної влади в мережевому публічному просторі; подолання «рефеодалізації» публічної сфери можливо на основі досягнення державою і суспільством нових політичних компромісів; публічні актори потребують постійної підтримки з боку суспільства в умовах кризи публічності.

Ключові слова: публічна сфера, публічний простір, держава, феномен, діалог.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Раціонально-критична дискусія щодо публічної сфери стає все більш складною через тривалі зміни політичних, економічних і соціокультурних процесів, соціальної фрагментації сучасних суспільств, а також практики неоліберальної модернізації в сучасному світі. Більш того, дискусії щодо публічної сфери ускладнюються в цілому постмодерністськими трендами в політиці і культурі, плюралізмом суб'єктивно сконструйованих у суспільстві політичних просторів, прискоренням соціальної динаміки, що розмивають більш або менш точне визначення меж сфери діяльності державних інститутів, елементів і акторів публічної сфери. По суті відбувається становлення ілюзорної або маніпулятивної публічності, опосередкованої символічними практиками влади, які надбудовуються над публічною сферою.

Проблема пошуку та винайдення справедливого суспільного устрою й встановлення ефективного балансу між державою та індивідом в усі віки є однією з головних проблем філософії пізнання, усвідомлення мети, сенсу і функцій суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Класиком дослідження публічного простору став відомий німецький соціолог і філософ Ю. Габермас, якому належить характеристика публічного простору: «створений приватними індивідами, які збираються разом як громадськість і артикулюють проблеми суспільств». О. Котуковим розглянуто поняття «публічний простір». Серед українських фахівців у сфері державного управління, які досліджували різні просторові форми, потрібно виділити роботи таких дослідників, як В. Бакуменко, М. Білинська, В. Гошовська, В. Дзюндзюк, В. Князев, В. Корженко, О. Лазор, О. Коротич, Я. Радиш, І. Розпутенко, В. Скуратівський, С. Телешун та інші.

Ідеї діалогічної демократії розроблялись Е. Гіденсом, М. Каллоном, С. Лавеллем, Б. Латуром та іншими зарубіжними політологами, соціологами і філософами. У західноєвропейській політичній науці існує думка, що в одному типологічному ряді сучасних моделей демократії поряд з демократією участі та деліберативною або дискурсивною демократією знаходиться ще одна – діалогічна демократія.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті – є визначення природи феноменів «публічний простір» та «держава», особливостей інституційного діалогу держави і публічної сфери.

Викладення основного матеріалу дослідження. Пліуралізм публічного простору, в якому діє державна бюрократія, обмежений рамками своїх повноважень, де представники бізнес-спільноти відстоюють свої комерційні інтереси, суспільні актори і окремі індивіди, полягає в тому, що воно багато в чому залежить від активності індивідів, які діють крім або навіть поза рамками комерційних інтересів або адміністративних правил, здійснюючи при цьому своє право на свободу зборів і асоціацій, свободу вираження поглядів та свободу друку і відстоюючи тим самим інтереси всього суспільства або сприяючи вирішенню проблем, що роблять істотний вплив на суспільний розвиток. У рамках публічного простору такий тип комунікації індивідів вимагає спеціальних засобів та інформаційно-комунікаційних технологій для передачі інформації і впливу на тих, хто її отримує – на численні аудиторії державних і громадських інститутів [3].

Публічний простір сам по собі є політичним. Це місце, де розвивається дискурс, де стає видно, що потрібно регіону, а точніше, що потрібно людям. Тому що громадський простір характеризується людьми, які його збирають. Часто вони навіть не знають, що вони є. Навіть лавка в парку, на якій можна ненадовго зробити паузу, відіграє соціальну (політичну) роль виключно через своє місцезнаходження або через місце, де воно не має бути. Публічний простір завжди був ареною політичних дій, здебільшого в сенсі опору чи заколоту. Наприклад, площа Тяньаньмень (Пекін), площа Тахрір (Каїр) або парк Гезі (Стамбул) увійшли в історію, також є безліч інших прикладів. Очікується, що демократія надасть опір у публічному просторі. Демонстрації, художні втручання, акції протесту – все це не тільки дає можливість демократичній системі, а й сама система потребує цього [21].

В якості історичних прикладів тоталітарних урбаністичних громадських просторів можна привести римські форуми,

класицистські ансамблі (Франція, Нансі, пл. Станіслава Лещинського), неокласицистські ансамблі (Вашингтон), націонал-соціалістичні і фашистські ансамблі (Університетське містечко в Римі епохи Муссоліні, містобудівні роботи Шпеєра), площі в радянських містах, і тоталітарних зелених просторів: Марсові поля у великих європейських містах, палацово-паркові комплекси абсолютизму (Версаль, Шенбрунн, Хофбург).

У свою чергу, в якості прикладів історично сформованих демократичних урбаністичних просторів можна назвати грецькі поліси, агори, площі перед ратушами (Синьоріями) в містах-республіках, Монмартр у Парижі як протокреативний простір.

Прикладами історично сформованих демократичних «зелених» просторів є парки Лондона (Гайд-парк, Кенсінгтонські сади), парки, ліси та бульвари османовського Парижа (Люксембурзький сад, Булонський ліс), Пратер (Відень), народні парки Мюнхена і Берліна [4, с 2-3].

Обидва принципи – диференціації та гомогенізації – породжують набір опозицій, через які окремих район набуває набір відмінних рис і ними ж відшкодовує місту своєрідність його простору в цілому. Однією з найбільш загальних і фундаментальних опозицій у спонтанній характеристиці міста є опозиція центру/околиць.

У Парижі відмінність між правим і лівим берегом, на які посилається майже офіційний туристичний альбом або соціологічний текст як на щось природне для звичайного сприйняття парижанина, насправді не таке вже й природне. Його використання засноване на історичній компетентності та/або знанні специфічних відмінностей, що визначається сферою престижного споживання. Якщо ця опозиція і є чимось природним, вона характеризує форми найбільш легітимного і глибокого присвоєння міського простору, точніше, привласнення цим простором тіла, щільно вбудованого в його «природний порядок».

Автори доводять, що дизайн простору відображає процес конвертації нетрадиційних соціокультурних практик у загальному соціальному середовищі міста. Автентичність міста представлена

як результат усвідомлення відмінності повсякденних традицій локальних спільнот.

Поняття «публічності» з часів перших держав є невід’ємною властивістю демократії і супроводжує всі процеси в громадянському суспільстві. Як соціологічний феномен воно отримало розвиток у вигляді понять «публічного простору» (Х. Арендт) і «публічної сфери» або «публічності» (поняття *die Öffentlichkeit* Ю. Хабермаса). В цілому вони розуміли публічність як невід’ємну якість, властиву людському співтовариству, і форму колективної рефлексії. Публічність можна охарактеризувати як раціональний консенсус, процес вирішення проблеми в житті громадянського суспільства, що стосується всіх однаково. Публічній сфері властивий формат комунікацій в єдиному часі, місці та просторі, особиста взаємодія між учасниками, раціональне, критичне мислення, відсутність ієрархії і свобода слова.

Необхідно відзначити, що поняття публічності не можна розглядати поза поняттям приватності. Приватність протилежна у своїх характеристиках: вона має емоційно-сугестивну природу, базується не на рівності, а на прийнятті соціальних, часом асиметричних ролей. Метою приватної комунікації стає тимчасовий баланс її учасників і маніпуляція. Також можна дати таку характеристику: сфера приватного – це все те, що не є предметом законної стурбованості інших. Два полюси одного і того ж процесу демонструють явища, що відбуваються у суспільстві, політиці, комунікативній сфері, міжособистісних відносинах. Як точки на одній шкалі, вони є індикаторами, але в той же час взаємодіють між собою і переходять одна в одну [12, с. 35].

Про публічну сферу писали К. Шмідт (парламентська публічна сфера), Х. Арендт (антична публічна сфера), Ю. Хабермас (буржуазний публічний простір) та ін. При цьому всі вони констатують занепад публічної сфери і зникнення публіки як активних громадян, які прагнуть у ході публічного діалогу обговорити якісь актуальні політичні проблеми. Однак поява Інтернету породила надії, що завдяки технологічному прориву публічна сфера поступово витісняється з соціальної реальності,

буде відновлена у вигляді вільної від зовнішнього контролю дискусії і обміну інформацією в блогосфері і соціальних мережах, де тепер вже на дискурсивній основі формується і виробляється громадська думка [14].

Для кращого розуміння поняття і ширшої концепції публічної сфери та її значення для сучасного державного управління необхідно звернутися до історії. Так, в кінці XVIII століття у багатьох європейських країнах спостерігалась криза абсолютистських режимів, що призвела до розвитку революційних процесів у Франції і північноамериканських колоніях Великобританії, сприяла появі Першої Французької республіки і утворення Сполучених Штатів Америки. У результаті практика публічних політичних дискусій була закріплена та інституціоналізована в процесі прийняття перших конституцій та стала невід'ємним елементом сфери державного управління і продемонструвала значний етап у розвитку публічної сфери в рамках становлення громадянського суспільства, що характеризується зміщенням балансу сил і інтересів від аристократії на користь буржуазії[3].

Протягом Середніх віків не існувало конституційно-правового закріплення самостійності і незалежності публічної сфери від сфери державної активності, що була уособлена фігурою монарха, хоча приватна сфера вже в ті часи мала свою сферу автономії. Протягом цієї історичної епохи влада монарха характеризувалася практично необмеженою самостійністю у «публічній сфері» і контролем за тими процесами і акторами, які в ній діяли (публічна сфера складалася зі сфери активності короля і тих, з ким він безпосередньо працював, зокрема, в рамках прийнятих процедур і самого церемоніалу влади).

Статус феодала, який діяв в рамках феодалної драбини на чолі з монархом, на якому б рівні феодалної піраміди він не перебував, не мав відношення до сучасних категорій «публічної сфери» і «приватної сфери», так як носій цієї владної позиції не міг самостійно представляти її в публічному просторі, а повинен був демонструвати її як продовження влади вищого феодала - монарха, не виступаючи самостійним актором публічної сфери і не маючи простору для політичної ініціативи, хоча і володіючи економічною

автономією. Концепція феодально-станової репрезентації влади, що склалася в Середньовіччі, могла бути виправданою і застосовною аж до епохи буржуазно-демократичних революцій, що супроводжувалася процесами прийняття перших конституцій і зміною правил та складу учасників публічної сфери [22].

Криза даної концепції була пов'язана з процесами переходу до капіталістичного ладу і вимагала побудови централізованого чиновницько-адміністративного апарату, влада якого вже не була пов'язана з феодально-становою репрезентацією влади, хоча авторитет політичної влади, як і раніше продовжував залежати від авторитету глави держави. Така структура репрезентації влади багато в чому була продовженням добуржуазної соціальної структури репрезентації владних позицій і статусів тих чи інших її елементів. Однак репрезентація в рамках сучасної публічної сфери, наприклад, державних інститутів чи депутатського корпусу, не має нічого спільного з середньовічною репрезентацією влади, при якій публічна сфера безпосередньо пов'язана з діяльністю правителя. До тих пір, поки глава держави, пов'язані з ним представники аристократії і духовенства виступали єдиними учасниками публічної сфери, і практично не існувало публічного громадського або цивільного актора, інтереси якого могли б відстоювати інститути парламентаризму або інституціоналізовані майданчики громадської дискусії, продовжувала існувати феодально-становою репрезентація влади.

Розвиток публічної сфери поступово призвів до складання нової «публічної влади», яка формувалася в рамках будівництва центральних інститутів влади з європейської моделі національної держави. Постійне здійснення цими інститутами своєї діяльності щодо забезпечення зовнішнього і внутрішнього суверенітету держави, заснованої на систематичному адміністративному управлінні, формуванні регулярної армії і централізованому оподаткуванні, відображали, з одного боку, домінування держави над регіональними підсистемами, раніше представлені феодами, з іншого боку, виникли як результат суспільного договору, відображаючи інтереси держави, аристократії і буржуазії, що зароджувалася, розширювали масштаби своєї діяльності в процесі будівництва колоніальних імперій.

У XX столітті публічна сфера отримала свій подальший розвиток в рамках держави загального добробуту, а також в умовах поширення масової демократії. Незважаючи на те, що ліберальна модель публічної сфери зберегла своє значення в нормативному відношенні, так як передбачала більшу відкритість і доступність інформації для суспільства, вона не могла в чистому вигляді застосовуватися в умовах вдосконалення масової демократії у формі держави загального добробуту. Ліберальна модель завжди включала в себе ідейно-ціннісні компоненти, які в кінцевому підсумку відповідали соціальним очікуванням населення, схильним до динаміки з плином часу. Так, форми, в яких публічна сфера виражала себе, до розвитку якої воляли прихильники ліберальної моделі, почали змінюватися ще в часи Чартистського руху в Англії (1836-1848 рр.) і Лютневої революції 1848 р. у Франції, продовжуючи вдосконалюватися і в наші дні. У зв'язку з подальшим вдосконаленням засобів масової інформації і пропаганди, публічна сфера вийшла не тільки за рамки суто державних інтересів, але й за рамки інтересів буржуазії, реагуючи на інтереси громадянського суспільства, представленого масовим виборцем. У підсумку на рубежі XX-XXI століть публічна сфера остаточно втратила не тільки свою соціальну ексклюзивність і дискримінаційність, вона по суті втратила свою внутрішню зв'язність і монолітність, створені буржуазними соціальними інститутами і відносно високим рівнем освіти її виробників і споживачів. Конфлікти, до цього сконцентровані в приватній сфері, почали поширюватися в рамках розширення публічної сфери. Так, конфлікт різних політико-адміністративних і економічних груп інтересів щодо можливості і необхідності підтримки саморегулюючого характеру капіталістичної економіки призвів до впровадження механізмів її державного регулювання та стратегічного планування, при цьому особливу роль у подоланні цього конфлікту зіграла інституціоналізація політичного дискурсу та його опосередкування засобами масової інформації [10, с. 357].

Публічна сфера, яка спочатку не мала виступати медіатором для згладжування суперечностей між політико-адміністративними й економічними групами інтересів, стала несподівано корисним

простором конкуренції приватних і державних інтересів. На сучасному етапі публічна сфера багато в чому пов'язана з процесами інформатизації та нормотворчої діяльності держави в умовах масової демократії, відбиває сформований баланс суспільних і державних інтересів. При цьому громадські і державні актори регулярно залучаються у публічну дискусію щодо того чи іншого значимого питання за допомогою публічних інформаційних майданчиків та інститутів. У нормативних актах більшою чи меншою мірою також знаходить відображення конфлікт суспільних і державних інтересів, що політична воля держави прагне подолати у формі досягнення юридичних компромісів на основі загального легітимного і публічно значущого знаменника – суверенної волі народу. В просторі публічної сфери також діють політичні партії, громадські рухи та неурядові організації, що вступають у безпосередню взаємодію з державою і спираються на підтримку своєї діяльності в медійному просторі. Завдяки переплетінню публічної та громадської сфер державна влада з необхідністю бере на себе низку функцій у сфері управління публічним простором і публічною політикою. При цьому суспільна влада, яка консолідується в мережевому публічному просторі, поступово бере на себе відповідальність за розвиток країни і набуває нових політичних функцій. У сучасних умовах це призводить до подолання глухого кута стиснення і «рефеодалізації» публічної сфери, пошуку з боку державної і суспільної влади нових варіантів досягнення політичних компромісів як між собою, так і всередині кожної з них [18, с. 10].

Як інститут громадянського суспільства діалог між владою і суспільством має виконувати і, частково, вже виконує низку функцій: контроль над інститутами влади, протидія їх прагненню відійти від вирішення важливих соціально-економічних проблем. Як правильно зазначає Ф. Шміттер, інститути громадянського суспільства мають становити, в сукупності систему «потенційного опору сваволі і тиранії правителів, будь-то незаконні узурпатори або фанатична більшість». [17] Також діалог між владою та громадянським суспільством сприяє політичній соціалізації громадян, визначає громадянські форми поведінки і тим самим формує політичну

культуру суспільства в цілому, сприяє зняттю напруги в суспільстві, мобілізує громадян до участі у вирішенні важливих соціально-значущих проблем.

Одним з основних елементів інституціоналізації діалогу між владою і громадянським суспільством є принцип зворотного зв'язку, який розглядається в різних аспектах і сферах суспільного життя. Л. Петрушенко під управлінням за допомогою зворотного зв'язку розумів «зв'язок між керованими і керуючими для передачі усвідомленої (або контрольованої) інформації від керованого до керуючого пристрою і разом з тим один з елементів управління зворотним зв'язком». [11, с.28.] О. Шабров принцип зворотного зв'язку розглядає як найважливіший елемент у механізмі політичного управління. Науковий апарат кібернетичної науки він застосував для створення так званої політичної кібернетики, в якій особлива роль належить політичному зворотному зв'язку. [16, с. 171-172].

Держава впливає на громадянське суспільство, його структури. Але разом з тим воно має і зворотний вплив. Структури громадянського суспільства здатні чинити вплив, насамперед на правотворчу діяльність держави, критикуючи законопроекти, вносячи в них доповнення, зміни або пропонуючи нові [6, с. 36-40.]. У комунікативній рівності ролей полягає головний демократичний принцип громадсько-політичного (цивільного) діалогу. Звичайно, за своєю суттю політика – це боротьба за домінування, суперництво, змагання за владу. Проте діалог з участю держави й громадянського суспільства має інституційні обмеження, правила організації та проведення, з якими повинні рахуватися всі учасники комунікації. Тому політична нерівність суб'єктів діалогу, об'єктивно існуюча в соціально стратифікованому суспільстві, долається (має долатися) завдяки писаним і неписаним нормам і принципам інституційного діалогу, його регламенту та офіційному модератору, що стежить за дотриманням симетрії з боку всіх учасників інтеракції. Діалог держави і громадянського суспільства, хоча і містить в собі управлінські елементи, але не зводиться до одностороннього управління громадянським суспільством з боку держави. Держава приймає закони, на основі яких функціонують інститути та

організації громадянського суспільства. Але й громадянське суспільство через свої інститути так само впливає на державу в ході суспільного діалогу з владою, розуміється гранично широко. Тут на перший план виходить не стільки управлінський аспект політичного зворотного зв'язку, скільки її комунікативно-дискурсивний аспект в дусі політичної філософії Ю. Хабермаса. Завдяки цьому діалогічний зворотний зв'язок виступає як механізм узгодження інтересів, досягнення консенсусу і компромісу на основі принципів громадянської (політичної) культури суспільства. [6, с. 37] Процес комунікації між державою та громадянським суспільством характеризується різним ступенем розвиненості діалогової інтеракції і сприяє інституціоналізації діалогу. Даний процес характеризується різними моделями комунікації.

Перший варіант – це державна підтримка розвитку масових суспільних організацій або «модель садівника». Тут у ролі «садівника» повинні виступити органи загальнодержавної, регіональної та місцевої влади. В процесі двосторонньої взаємодії влада приймає законодавчо-нормативні акти, що сприяють зародженню і розвитку масових суспільних організацій, як основи громадянського суспільства. В ході цього процесу буде поступово вибудовуватися суб'єкт-суб'єктний двосторонній зворотний зв'язок на основі становлення та розвитку діалогу суспільства і влади, що ініціюється державою. Другий варіант – це соціально-політичне партнерство у взаємодії органів влади та самодіяльних громадських організацій, коли держава розуміє важливість існування сильного громадянського суспільства. При цьому влада не намагається керувати громадянським суспільством, а «бере участь у різних формах діалогу з масовими громадськими організаціями, у вигляді переговорних майданчиків і в інших формах». [15 с. 48] І, нарешті, третя модель, «модель архітектора». В ході її можливого здійснення громадянське суспільство самостійно формує публічну політику, пропонуючи вирішення певних проблем». Це три найбільш сприятливі моделі для розвитку партнерських відносин між владою і суспільством, яке буде супроводжуватися розвитком між ними комунікації в її діалоговому варіанті.

Враховуючи, що сучасна демократія інституціоналізується у сфері публічної політики в процесі взаємодії держави і громадянського суспільства, ми можемо стверджувати, що існує тісний взаємозв'язок між двома політичними процесами: процесом інституціоналізації діалогу держави і громадянського суспільства та процесом поступового становлення діалогічної демократії, в тому числі і України. Наприклад, в такому її інноваційному модусі, як електронна демократія.

З нашого погляду, інституалізація діалогу держави і громадянського суспільства латентно обумовлює і процес інституціоналізації діалогічної демократії. І, навпаки, інституціоналізація демократії (деліберативної, участі, діалогічної моделі) об'єктивно пов'язана з інституціалізацією діалогу держави і громадянського суспільства. При цьому під демократією, слідом за Дж. Кіном, ми розуміємо особливий тип політичної системи, в якій інститути громадянського суспільства і держави мають тенденцію функціонувати як два необхідні елементи, як окремі і які одночасно стикаються, різні і разом з тим взаємозалежні, внутрішні зчленування в системі, де влада завжди може стати предметом публічного обговорення, компромісу і угоди» [9, с. 20]. Визначальну роль громадянського суспільства в процесі інституціоналізації новітніх моделей демократії поділяють Дж. Коен та Е. Арато, які у своєму фундаментальному дослідженні громадянського суспільства в контексті політичної теорії помітили з цього приводу таке: «Наша головна теза полягає в тому, що на рівні громадянського суспільства демократія може йти набагато далі, ніж на рівні політичного та економічного співтовариств, так як в першому координуючі механізми комунікативної взаємодії мають фундаментальний пріоритет» [8, с. 206.]. А для «інституційного існування повністю розвиненого громадянського суспільства» з нормативної точки зору необхідні два роди прав: по-перше, ті, які забезпечують автономію особистості, і, по-друге, ті, що мають справу з вільною комунікацією» [7].

Із сучасних західних дослідників першим про інституціоналізацію діалогу заявив Б. Барбер у своїй праці, яка отримала світове визнання, під назвою «Сильна демократія: політика участі

для нового століття», що вийшла ще в 1984 році [19]. При цьому, щоправда, автор не використовує сам термін «діалог», а звертається до його еквіваленту, називаючи діалог розмовою (talk). У зв'язку з цим зауважимо, що іменник «talk» перекладається з англійської і як «розмова», і як «діалог», і як «бесіда». Крім цього, поняття «talks» позначає ще й переговори. У французькому виданні книги Б. Барбера англійське слово «talks» переведено на французьку саме як «діалог» [20].

Моделі взаємовідносин між громадянським суспільством і державою отримали розгляд у новітній роботі польського соціолога Е. Внук-Липинського. Описуючи інституційні умови і передумови для розвитку громадянського суспільства, вчений називає наступні (Рис. 1):

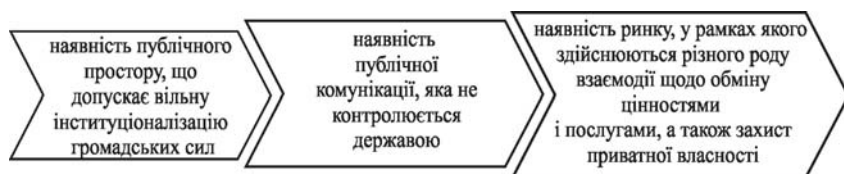

Рис. 1 Умови і передумови для розвитку громадянського суспільства [5, с. 191-192]:

Якщо «йти від супротивного» у разі відсутності першого фактора, коли публічний простір є недоступним для інституціоналізації громадських сил, але повністю підконтрольним недемократичній державі, поява автономних від держави організацій та об'єднань, що становлять інституціональний контекст громадянського суспільства, стає неможливим. У такому разі публічний простір наповнюється квазідержавними організаціями та об'єднаннями, контрольованими державою, а також формуються різноманітні неформальні дисидентські угруповання, що функціонують поза публічного простору.

Виникнення громадянського суспільства було безпосередньо пов'язане з процесом еволюції комунікаційного простору міського середовища, що включає в себе активну взаємодію людей,

відкритість і плюралізм ідейного простору, утворення стійких соціальних зв'язків. Подальшому зміцненню громадянського суспільства сприяло формування автономного простору взаємодії незалежних економічних суб'єктів, що беруть участь в економічних процесах як на державному, так і на міжнародному рівнях. Свобода підприємництва та економічний вибір індивіда, на думку А. Сміта, поступово сприяли зниженню ролі держави в регулюванні економічних процесів [13]. Таким чином, вільні економічні ринки перетворили приватні та колективні економічні стимули на суспільні блага і чесноти, при цьому самі по собі ці ринки не могли виступати механізмом раціонального публічного обговорення цілей і пріоритетів суспільного розвитку.

Громадянське суспільство, з одного боку, виступає простором функціонування громадських спілок та асоціацій, з іншого боку, воно є результатом постійної конкуренції індивідів у процесі задоволення своїх потреб. Це не виключає того факту, що частина громадян буде діяти виключно в своїх приватних інтересах або навіть всупереч суспільним інтересам. Тому сенс більшої свободи громадянського суспільства і полягає в праві людей самостійно здійснювати такі колективні зусилля, які не тільки захищають їх інтереси, а й сприяють зміцненню суспільної гармонії в умовах відсутності будь-якого генерального плану здійснення суспільного прогресу.

Сучасне розуміння громадянського суспільства зводиться до того, що воно представлено в публічному просторі різноманітними і численними інституціями та формами прояву громадянської активності. Громадянське суспільство – це багатогранне і диференційоване поєднання різноманітних інститутів і суб'єктів – юридичних осіб та незареєстрованих організацій, які здійснюють соціально-корисну діяльність у різних сферах суспільного життя, створюючи умови для самореалізації громадян їх об'єднань, забезпечення приватних потреб та інтересів, а також, по мірі становлення громадянського суспільства, поступового перерозподілу між цивільними інститутами і державою за вирішення важливих завдань у ході просування принципів партиципаторної демократії та розширення політичної участі.

Як «сцена» міської повсякденності й водночас як простір вільного формування громадської думки та участі громадян у політичних процесах публічний простір є однією з ключових категорій розуміння урбаністичного способу життя й демократичного управління.

У науковому середовищі існують різні підходи до визначення, структури елементів і функцій громадянського суспільства. Найчастіше під громадянським суспільством розуміється сфера суспільства, що характеризується високим рівнем самоврядування індивідів і добровільно сформованими асоціаціями та організаціями громадян, яка захищена від прямого втручання і регламентації з боку органів державної влади [1, с. 2].

Але сучасне використання терміну «громадянське суспільство» сфокусовано не тільки на тих асоціаціях, які є ексклюзивними й прихильними соціальній справедливості та демократичній участі.

Публічний же простір є середовищем для вироблення громадської думки. Варто погодитись з О. Котуковим, що в сучасному демократичному суспільстві ознаками публічного простору є:

Рис. 2 Ознаки публічного простору [2, с. 71].

Наклавши основні характеристики громадянського суспільства на ознаки публічного простору, стає очевидним той факт, що розширення участі громадянського суспільства в публічних процесах на основі багатосторонніх комунікацій можливе тільки при створенні державою реальних умов для суспільних інститутів і готовності в організаційному плані і на рівні самосвідомості самого громадянського суспільства до такої діяльності. Для забезпечення принципу зворотного зв'язку під патронатом держави було ініційовано створення спільних з громадянським суспільством інституцій. Поява нових інституціоналізованих мережевих структур, що включають державу і громадянське суспільство, була обумовлена кількома причинами одночасно.

По-перше, українська держава як інститут у сучасних умовах змушена була відповідно до прийнятих зобов'язань впроваджувати нові, адекватні свого часу, форми взаємодії з іншими учасниками публічного процесу.

По-друге, державна модель управління традиційного типу вже не в змозі була регулювати стосунки у сучасній, нехай ще й не до кінця відкритій системі тільки ієрархізованим шляхом, виконуючи роль наглядача і роздаючи директивні вказівки, оскільки реакція на такий варіант управління, як правило, веде до глибоких кризових процесів. У прагненні виконувати координуючі функції, державна влада в Україні змушена була створювати мережеві практики публічної взаємодії, забезпечуючи їх правовими основами та фрагментовано створюючи інституціональні структури в практичному публічному просторі за участю громадянського суспільства.

На основі різних форм і технологій громадської та цивільної участі недержавні актори вбудовуються в професійно-управлінську діяльність державних структур, тим самим реалізуючи публічний капітал товариства. Важливо, що без активної позиції держави розширення впливу інститутів громадянського суспільства на управлінські завдання неможливо. Держава створює умови для реального впливу громадян та інститутів громадянського суспільства на прийняття державно-політичних рішень за

допомогою розширення відкритості та прозорості діяльності органів влади, підвищення стандартів якості державного управління, надання доступних і якісних державних послуг населенню на всій території, підвищення добробуту населення і зростання підтримки та довіри населення державі як організатору та керівнику соціальних колективних дій. Розвиток публічної політики стає важливим показником здатності держави до ефективного управління. Орієнтація на досягнення публічності держави закладається в ідеологію сучасних адміністративних реформ, де стратегія модернізації державного управління полягає в створенні нового, відкритого типу взаємодії держави і суспільства.

Кластер – це об'єднання декількох однорідних або подібних елементів, який може розглядатися як самостійна одиниця, що володіє певними заданими властивостями. Поняття «кластер» відноситься до числа багатофункціональних з точки зору можливостей його застосування. Цей концепт широко застосовується в різних наукових дисциплінах. У тому числі, у технічних, у природничих науках і з соціально-гуманітарних наук. Головне призначення кластерного підходу (кластеризації діалогу) полягає в агрегації безлічі однотипних, і в той же час відмінних один від одного діалогів в групі або, точніше, кластери діалогу.

Між цими горизонтально розташованими кластерами діалогу існують глибокі відмінності (за цілями, стратегіями, модусів діалогічних інтеракцій і т. д.), але всередині кластерів об'єднані, хоча і відмінні один від одного, але, в той же час, типологічно близькі групи і види (підвиди) діалогічних дискурсів. У пропонованому нами кластерному підході до класифікації діалогічних дискурсів держави та громадянського суспільства ми частково спираємося на підхід до діалогу, запропонований канадським філософом і логіком Д. Уолтоном, який зазначав, що «в політичному дискурсі використовуються елементи декількох типів діалогу – критичної дискусії, переговорів, обговорення, діалогу, спрямованого на отримання інформації, спору» [23]. Уолтоновська теорія діалогічних типів володіє високою евристичністю. До-

повнена позааргументованим підходом до типології діалогу, вона покладена нами в обґрунтування демаркації основних кластерів діалогу держави і громадянського суспільства, конструйованих в континуумі публічної політики між її двома полюсами: конфлікту (конкуренції) і партнерства (кооперації). На підставі даного методологічного підходу, запропонованого на основі типології аргументативних діалогів Д. Уолтоном, ми виокремлюємо із загального масиву діалогічних дискурсів сім основних кластерів діалогу держави і громадянського суспільства. Дану кластерну класифікацію ми для спрощення сприйняття звели в таблицю, розміщену нижче.

Таблиця 1

**Кореляційна типологія діалогу держави
і публічного простору**

	Вид співвідношення	Мета акторів	Призначення і сенс
1	Партнерство	Інтеграція соціуму. Демонстрація лояльності. Зміцнення сформованих взаємин або встановлення співробітництва. Формування і підтримання позитивного іміджу.	Отримання преференцій, збереження статусу-кво, досягнення єдності та стабільності. Зміцнення довіри і легітимності
2	Інформаційно-пошуковий діалог	Запит, одержання або надання інформації	Обмін інформацією, поглядами, позиціями, думками, отримання нових знань
3	Дослідницький діалог	Проведення громадських експертиз та консультацій. Соціологічні дослідження, фокус-групи. Політичний консалтинг. Аналітичні центри та «фабрики думки». Знаходження і перевірка доказів.	Підтвердження або спростування існуючих думок, поглядів і робочих гіпотез

4	Деліберативний діалог	Узгодження загальних цілей, дій, методів і визначення найбільш прийняттого рішення проблеми. Координація дій влади і організацій громадянського суспільства.	Дискурсивний вибір найкращого способу дій для реалізації соціально значущих інтересів. Легітимація прийнятих рішень. Досягнення суспільного консенсусу
5	Дебати, дискусії, полеміка	Критика, переконання. Вплив на громадську думку й суспільну свідомість.	Роз'яснення своєї позиції. Консолідація і завоювання прихильників. Прагнення послабити або підірвати аргументи політичних конкурентів.
6	Публічні суперечки, скандали. Інформаційна війна та маніпулятивні технології..	Критика, викриття, компромат. Підрив репутації політичних супротивників. Дискредитація і делегітимізація опонентів. Монополізація публічної політики та публічної сфери	Утвердження власного погляду. Дезорієнтація прихильників опонента. Прагнення до перемоги, утримання або завоювання влади.

У кластерній констеляції модусів діалогу держави і громадянського суспільства, особливо в умовах публічної політики сучасної України, як і в її історичній ретроспективі, згода і єдність, точно так само як конфлікти, завжди грали і, ймовірно, ще досить довго будуть грати істотну роль. Партнерство у спілкуванні вищих осіб держави зі своїми прихильниками будується не на політичних аргументах, а на соціально-психологічних, економічних та прагматичних аспектах комунікації влади і соціуму. У тому числі, як на довірі, так і на конформізмі, мімікрії, лестошах, страху, догоджанні, патерналізмі і на інших сервільних взаєминах влади і громадян, держави і суспільства. Тому зводити діалог держави і громадянського суспільства виключно до аргументативних різновидів дискурсу, як це зробив Д. Уолтон, було б помилкою. Точно так само як і до виключно одного кооперативного або ж

конфліктного формату інтеракцій.

Висновки. Основними висновками проведеного дослідження є наступні положення: публічна сфера багато в чому залежить від репрезентації влади в умовах інформатизації державного управління, а також розвитку засобів масової інформації в умовах масової демократії; державна влада бере на себе функції координації публічного простору та публічної політики; відбувається консолідація суспільної влади в мережевому публічному просторі; подолання «рефеодалізації» публічної сфери можливо на основі досягнення державою і суспільством нових політичних компромісів; публічні актори потребують постійної підтримки з боку суспільства в умовах кризи публічності.

Процес інституціоналізації діалогу держави і громадянського суспільства складається з ряду етапів, які відрізняються один від одного динамікою, глибиною і широтою інституціоналізації діалогу, кожен з яких сприяє все більшій хабітуалізації і рутинізації діалогу, перетворенню його в звичну норму комунікації держави, громадян та їх асоціацій в режимі діалогічного дискурсу. Сенс і призначення інституційного діалогу полягає в підвищенні якості і ефективності нової моделі дискурсивного управління на основі партнерства держави та громадянського суспільства в процесі спільного обговорення, вироблення і прийняття соціально і політично значущих рішень. Творення такої комунікативної системи вимагає значних зусиль і чималої кількості часу. В кінцевому підсумку, стійке функціонування такої інноваційної соціокомунікативної системи буде означати інституціоналізацію діалогу держави і громадянського суспільства і трансформацію існуючих раніше комунікативних практик у новий соціально-політичний інститут суспільства.

Стаття надійшла до редакції: 16.03.20

CORRELATION OF SOCIAL PHENOMENA «PUBLIC SPACE» AND «STATE»

Serhij Lukin, Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Director of Center of retraining and professional development of employees of state agencies, local governments, state enterprises, institutions and organizations Kyiv Regional State Administration, Ukraine

The subject of the study in the article the public sphere in the theory and practice of public administration from the middle Ages to the present time. Differentiation of the public sphere are considered on the basis of the evolution of the institution of monarchy in the process of bourgeois-democratic transformations in Europe and the United States, the transition from the concept of the feudal caste of the representation of power to the bourgeois-democratic concept.

For purposeful control of the communicative processes in the sphere of interaction of state and civil society is imperative to understand the different dialogical types. The analysis of the classical liberal model of the public sphere and the public sphere in the formation of the welfare state in the twentieth century allows to reveal the role and importance of media in the development of publicity of public and state actors. The research methodology includes the use of historical and logical methods based on the study of the theory and practice of public administration to trace the formation of the public sphere, as well as identify its main elements and the relationships between them.

The main conclusions of the study are the following: the public sphere is largely dependent on the representation of power in terms of information governance and the development of mass media in the conditions of mass democracy; the power of the state assumes the functions of coordination of public space and public policy; and the consolidation of public power in a networked public space; overcoming «refeudalization» the public sphere possible through the attainment of the state and society new political compromises; public actors need to

receive continued support from the community in a crisis of publicity.

Keywords: *public sphere, public space, state, phenomenon, dialogue*

Received: 16.03.20

References

1. Bilokopitov D.V. (2016) Sutnist gromadyanskogo suspilstva ta jogo funkcziji v suchasnikh umovakh [The essence of civil society and its function in modern conditions] Aktualni problemi derzhavnogo upravli nnya , 1(49), pp. 1-8

2. Kotukov O. (2015) Teoretichni zasadi formuvannya publichnogo ta publichno-politichnogo prostoriv [Theoretical basis for the formation of public and public political spaces] Efektivnist derzhavnogo upravlinnya. Zbirnik naukovikh pracz, issue. 43, pp. 65–73.

3. Kosorukov A. A. (2017) Transformatsiia publichnoi sfery v teorii i praktysi derzhavnogo upravlinnia [Transformation of the public sphere in the theory and practice of public administration]. Polityka i Suspilstvo, 8. – 36 S. - 47. DOI: 10.7256/2454-0684.2017.8.20966 Retrieved from [http:// https://nbpublish.tsom/library_read_artislsle.php?id=20966](http://https://nbpublish.tsom/library_read_artislsle.php?id=20966)

4. Batalyna T.S. (2017) Analiz osobennostej formyrovanya obschestvennogo prostranstva. Byznes y dyzajn reviu. T. 1. № 1(5). S. 11[in Russian].

5. Vnuk-Lypynskij E. (2012) Sotsyolohyia publichnoy zhyzny [Sociology of public life]. Moscow [in Russian].

6. Horbacheva N.B. (2014) Suschnost y sodержanye kommunkatsyy kak sotsyokul'turnoho iavleniya [Analysis of the features of the formation of public space]. Nauchno-metodycheskij elektronnyj zhurnal Kontsept,7, 36-40 [in Russian].

7. Zajtsev A.V. (2014) Ynstytutsyonalyzatsyia dyaloha hosudarstva y hrazhdanskoho obschestva v kontekste normatyvnoj modely dyalohycheskoj demokratyy [Institutionalization of dialogue between the state and civil society in the context of the normative model of dialogue democracy] Sotsyodynamyka. 7, 64 - 82. DOI: 10.7256/2306-0158.2014.7.12541 Retrieved from http://nbpublish.com/library_read_article.php?id=12541 [in Russian].

8. Zajtsev A.V. (2013) Publichnaia sfera kak pole dyaloha hosudarstva y hrazhdanskoho obschestva [The public sphere as a field of dialogue between the

state and civil society] Vestnyk Kostromskoho hosudarstvennoho unyversyteta ym. N.A. Nekrasova, 19, 1, 203-206 [in Russian].

9. Kyn Dzh. (2001) Demokratiya y hrazhdanskoe obschestvo [Democracy and Civil Society]. (M.A. Abramov, Trans). Moscow: Prohress-Tradytysia. [in Russian].

10. Myroshnychenko Y.V. (2014) Publychnaia polytyka kak zontychnaia kontseptsyia polytycheskoj nauky [Public policy as an umbrella concept of political science]. Hosudarstvennoe upravlenye. Elektronnyj vestnyk,47, 357 [in Russian].

11. Petrushenko L.A. (1997) Pryntsyp obratnoj svyazy. (Nekotorye fylosofskye y metodolohycheskye pryntsypy upravleniya)[Feedback principle. (Some philosophical and methodological principles of management)]. . [in Russian].

12. Sakovych E.S. (2012) Dyalektyka pryvatnosti y publychnosti v vyr-tual'nom prostranstve [Dialectics of privacy and publicity in the virtual space] Mezhdunarodnyj zhurnal yssledovanyj kul'tury, 3 (8), 35–41 [in Russian].

13. Smyt A. (2007)Yssledovanye o pryrode y prychnakh bohatstva narodov [Research on the nature and causes of the wealth of peoples] M.: Eksmo [in Russian].

14. Trakhtenberh A.D. (2006) Runet kak publychnaia sfera: khabermasovskiy ydeal y realnost [Runet as a public sphere: Habermas ideal and reality] POLYTEKS. – 2006, 2. Retrieved from: <http://politex.info/content/view/158/40/> [in Russian].

15. Khabermas Yu. (2000)Moralnoesoznanyeykommunykatyvnoedejstvye [Moral consciousness and communicative action]. (D.V.Skliadneva,Trans). SPb. [in Russian].

16. Shabrov O.F. (1999) Polytycheskaia kybernetyka [Political Cybernetics]. Polytycheskaia entsyklopedyia. 2.Retrieved from http://shabrov.mfo/Statji/pol_kib.htm [in Russian].

17. Shmytter F. (1996) Razmyshleniya o hrazhdanskom obschestve y konsolydatsyy demokratyy [Reflections on civil society and the consolidation of democracy]. Polys. 5 [in Russian].

18. Yarskaya-Smirnova E.R., Romanov P.V. (2013) Publichnaya sfera: programma issledovaniya / Publichnaya sfera: teoriya, metodologiya, keis stadi: kolektiv. monogr. / pod red. E.R. Yarskoi-Smirnovoi i P.V. Romanova (Biblioteka «Zhurnal issledovaniy sotsial'noi politiki») [in Russian].

19. Barber B. (1984) *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. – Berkeley: University of California Press, Ltd. London, England, [in English].

20. Barber B. (1997) *Démocratie forte* / Benjamin R. – Desclée de Brouwer [in English].

21. Demokratie braucht den öffentlichen Raum Retrieved from <https://www.austriandemocracylab.at/demokratie-braucht-den-oeffentlichen-raum/> [in English].

22. Habermas L(2015).: *democracy and the public sphere*. Pluto Press, 2005. Retrieved from https://uniteyouthdublin.files.wordpress.com/2015/01/ebooksclub-org__jurgen_habermas__democracy_and_the_public_sphere__modern_european_thinkers_.pdf [in English].

23. Walton D. (1992) *Types of Dialogue, Dialectical Shifts and Fallacies // Argumentation Illuminated*. F. H. van Eemeren et al. (eds.). Amsterdam. [in English].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Лукін Сергій Юрійович: Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій при Київській обласній державній адміністрації, площа Леся Українки, 1 м. Київ, 01601, Україна.

Serhij Lukin: Center of retraining and professional development of employees of state agencies, local governments, state enterprises, institutions and organizations Kyiv Regional State Administration, 1, Lesya Ukrainka Square, Kyiv, 01601, Ukraine.

E-mail: serge.lukin77@gmail.com

ORCID.ORG./ 0000-0001-6516-5605